

Kampen mod forråelse begynder hos os selv

Efter journalistiske afsløringer af brutale behandlere behøver vi ikke længere at diskutere det faktum, at behandlere, der er ansat til at gøre godt, kan finde på at gøre andre ondt. Det sker til stadighed, at mennesker, der har brug for hjælp, mishandles fysisk og psykisk af behandlere. For at komme denne forråelse til livs, bør vi begynde med at indse, at vi også kender den hos os selv.

Ondskab er, når vi gør andre ondt, det vil sige, når vi skader andre fysisk og/eller psykisk ved ekstreme og grænseoverskridende handlinger (Kuschel & Zand, 2004). Begrebet udmærker sig ved at være dansk, præcist og let at definere.

Alligevel bliver jeg tit spurgt, om jeg ikke kan kalde ondskab for noget andet, fordi det ikke lyder så rart.

Flere steder i litteraturen ses en sondring mellem den store ondskab og den lille ondskab (Andersen, 2006; Sætersdal & Heggen, 2003). Den store ondskab skulle være dén, der forgår i krig og under tortur, hvorimod den lille ondskab skulle være den ondskab, som vi behandlere udviser over for de mennesker, vi skulle hjælpe.

Vi bliver nødt til at kalde ondskab for ondskab ...

En sådan sondring er en bagatellisering og giver ingen mening – slet ikke når vi kommer i tanke om, at soldaten og bødlen er ansat til at udføre deres ondskab, hvorimod behandlere er ansat til at gøre godt, og så gør vi alligevel ondt.

Vi bliver nødt til at kalde ondskab for ondskab og forråelse for forråelse for at kunne

opdage det, se det i øjnene og tale om det for i sidste ende at kunne gøre noget ved ondskaben og forråelsen.

Selvbedragende forsvarsmekanismer

Når vi møder ondskaben hos os selv og vores kolleger, bliver vi nødt til at bruge forskellige forsvarsmekanismer for at dulme den angst, som det udløser.

Mange af os har **fortrængt** nogle forfærdelige episoder fra år tilbage og ikke tænkt på det, siden det skete. Når vi er vidne til forråelse, kan vi benægtende tænke ”det dér sker ikke” eller ”jeg må have misforstået situationen”.

Humoren kan bruges til at distancere os ved at grine af det hele. **Bagatelliseringer** som ”så galt er det vel heller ikke” og ”det sker jo kun på de gamle institutioner” dukker op i forsøget på at beskrive problemer som mindre end de er.

Problemforskydningen virker lidt på samme måde, idet vi lader som om problemet er af en anden karakter, end det reelt er med henblik på at kunne løse det fiktive problem. Et eksempel kunne være en idé om, at forråelsen skyldes besparelser, som let kunne løses med en ekstrabevilling.

Handlingslammelse ses, når vi forsøger at bilde os selv ind, at ”jeg gør bare tingene værre, hvis jeg siger det til nogen” eller ”nu er det også for sent at gøre noget”.

Af psykolog Dorthe Birkmose

Dorthe Birkmose bruger efter eget udsagn intellektualisering i denne artikel som en forsvarsmekanisme mod ondskaben.

Om Dorthe Birkmose

Dorthe Birkmose er neuropsykolog, foredragsholder og forfatter m.m.

Hun er kursusleder på den tværfaglige neuropædagogiske efteruddannelse i Odense, Hillerød og Greven.

Desuden er hun supervisor i sager inden for hjerneskadeområdet.

Følelsen er afmagt kan presse personalet ud i uheldige situationer

Den mest primitive forsvarsmekanisme er **omnipotensen**, hvor vi forsøger at bilde os selv ind, at vi er højt hævet over risikoen for forråelse. Omnipotente tanker kunne være ”sådan kunne jeg aldrig få det” eller ”jeg ville stoppe i tide”.

Hånd i hånd med omnipotensen ses **devauleringen**, hvor vi hævder os på andres bekostning ved at nedgøre dem og dermed dæmper vores egen angst. En typisk devaulering er, at forråelse ”sker kun for dårlige mennesker/sadister/ufaglærte”.

I denne artikel bruger jeg **intellektualisering** ved at forholde mig teoretisk til forråelsen for dermed følelsesmæssigt at distancere mig fra det smertelige.

Forsvarsmekanismer er nødvendige, for at vi ikke skal blive ædt op af angst, men samtidig risikerer vi at bedrage os selv ...

Alle disse forsvarsmekanismer – og mange flere – benytter vi os af, når vi bliver bange. Det sker ubevidst, og det er vores måde at beskytte os selv på, så vi kan arbejde og leve.

Forsvarsmekanismer er nødvendige, for at vi ikke skal blive ædt op af angst, men samtidig risikerer vi at bedrage os selv i en grad, så vi alligevel ender med at ødelægge os selv.

Afmagten og magten

Vi magter ikke at helbrede hjerneskader, fjerne ensomhed, give mennesker deres gamle liv tilbage, opfylde drømme, fjerne sorgen over alt det tabte eller sørge for venskaber og kærlighedsliv. Oveni kommer afmagten over, at vi ikke til fulde forstår mennesker med hjerneskade.

Desuden er vi hver eneste dag sammen med mennesker, der lever i angst og kaos, og deres afmagt påvirker os.

Afmagten er altså evigt eksisterende i vores arbejde, og vi kan ikke gøre os forhåbninger om, at afmagten forsvinder. Afmagt kan kun afhjælpes ved, at vi tager magt over situationen.

Den ene måde er forråelsen, hvor vi tager magt på den syge måde.

Den anden måde er fagligheden, hvor vi tager magt over situationen ved at bruge vores faglige viden til at forstå og hjælpe mennesker.

Den daglige udfordring er at forsøge at skelne mellem den forråede magtudøvelse og den faglige magtudøvelse.

I praksis er det særdeles vanskeligt, da vores ubevidste forsvarsmekanismer forhindrer os i at have adgang til vores reelle motiver til vores handlinger. Vi risikerer at bedrage os selv ved at overbevise os selv og andre om, at vi handler fagligt, når vi straffer, ydmyger, snyder og ignorerer andre mennesker.

En spiral vi alle kan fanges i

Forråelsesprocessen starter med, at vi får impulser om at gøre ondt. På grund af afmagten i vores arbejde, får vi impulser til at hæve stemmen, ignorere, straffe, konfrontere, skælde ud, være hårdhændede eller andre onde handlinger.

Disse impulser har alle behandlere oplevet, og vi kommer alle til at opleve dem igen. Forråelsesprocessens første skridt er taget. Hvis vi ikke får ændret på den afmagt, der er årsag til impulserne og hvis vi ikke får gjort noget ved impulserne, så vil de fortsætte.

Jo hyppigere impulserne forekommer, og jo kraftigere de er, desto tættere kommer vi på næste skridt i forråelsesprocessen, hvor vi handler på impulserne.

Når vi har råbt, truet, grint hånligt, ignoreret eller slået, er det tvingende nødvendigt, at vi erkender overfor os selv, at det var ondt.

Hvis vi ikke er i stand til at vedgå os vores onde handlinger, har vi ingen mulighed for at undgå en gentagelse. Det sker, dels fordi vi ikke får gjort noget ved afmagten, og dels fordi vi får smag for den magtfølelse, som den onde handling giver.

Hvis vi ikke er i stand til at vedgå os vores onde handlinger, har vi ingen mulighed for at undgå en gentagelse ...

Når vi har handlet ondt gentagne gange, bliver vi nødt til at legitimere det over for os selv ved at lave en fortælling om, at den onde handling er nødvendig, helt på sin plads eller måske endda i virkeligheden god. Så er vi nået tredje og sidste uhyggelige skridt i forrælsesprocessen, hvor vi synes, at de ondskabsfulde handlinger er i orden.

Hvad beskytter os mod forræelse?

Der findes ingen lette løsninger på et uhyre komplekst problem. Vi må ikke bilde hinanden ind, at en bestemt pædagogisk retning skulle kunne ændre på risikoen for forræelse.

Ethvert menneske kan bringes til at udføre onde handlinger, når der er tale om nedskruet empati, omdefinering af moralen, legitimering af de onde handlinger, fornemmelse af at spille en ubetydelig rolle, erfaring med at onde handlinger ikke får konsekvenser, umenneskeliggørelse og ændret sprogbrug (Kuschel & Zand, 2004).

Årsagerne, til at mennesker bliver tiltagende rå og brutale, er særdeles interessante.

Men dét, jeg allerhelst vil vide, er: Hvorfor er ikke alle behandlere forræede? Hvad er det, der beskytter?

Så længe fagligheden hersker, kan forræelsen ikke for alvor få fodfæste ...

Når jeg rejser rundt i landet og taler med personale og ledere, kan jeg se, at fagligheden spiller en stor rolle i svaret på dette spørgsmål.

Så længe fagligheden hersker, kan forræelsen ikke for alvor få fodfæste. Så længe vi tager magt over afmagten på den faglige måde, er den forræede magt ganske enkelt ikke nødvendig.

Det store spørgsmål er derfor: Hvordan sikrer vi, at vores magt reelt er fagligt funderet? En del af svaret findes i vores sprogbrug. Vi får fat i kernen af såvel forræelse som faglighed ved at fokusere på fortællingerne og sproget. Vores valg af ord afspejler vores tænkning samtidig med, at de danner grundlaget for vores handlinger.

Slørende sprogbrug

Et ændret sprogbrug er altafgørende for at få et menneske til at udføre onde handlinger. Enten kan vi udvikle et positivt sprogbrug med henblik på at dække over de onde handlinger og dermed gøre dem lettere at udholde. Eller vi kan udvikle et negativt sprogbrug for at fjerne empatien og gøre det lettere at udføre de onde handlinger (Kuschel & Zand, 2004).

Vi kan genkende det positive sprogbrug, der skal dække over onde handlinger fra talrige eksempler fra vores arbejdsliv.

”Omstrukturering” der betyder besparelser, ”udfordringer” der betyder uløselige proble-

Flere sager i medierne har bevist, at forræelsen også kan finde vej til botilbud.

Bøger om forræelse

Dorthe Birkmose anbefaler blandt andet disse to bøger:

- Kuschel, R. & Zand, F.: Ondskabens psykologi – Socialpsykologiske essays.
- Sætersdal, B. & Heggen, K.: I den bedste hensigt? Ondskab i behandlings-samfundet.

Mennesket har mange forsvarsmekanismer, der skal fortrænge ondskenen.

mer, ”konsekvenspædagogik” der betyder straf eller ”grænsesætning” der betyder ydmygelser og vold.

Det positive sprogbrug er særdeles lumsk, da ingen alarmklokker umiddelbart ringer. Vi kan dog støde på så idylliserede beskrivelser, at vi aner uråd. Men ellers er vi overladt til at sammenligne vores observationer af praksis for at kunne vurdere, om praksis står i skærende kontrast til det positive sprogbrug.

Det negative sprogbrug kan genkendes i nedsættende beskrivelser af andre og vores arbejde. Eksempelvis i dyresammenligninger som ”han spiser som et svin” eller ”hun bor i en svinesti”.

De pårørende omtales ofte kategorisk som vanskelige eller besværlige. Voksne mennesker sammenlignes med børn ...

De pårørende omtales ofte kategorisk som vanskelige eller besværlige. Voksne mennesker sammenlignes med børn. Mennesker får øgenavne på baggrund af adfærd, udseende og andre karakteristika på samme måde, som vi kender det fra anden mobning.

Tolkninger af andres intentioner er gennemsyret af mistro, når vi siger ”han gør det bare for at få opmærksomhed”, ”hun gør det bevidst”, og ”han skal ikke vinde over mig”.

Netop det ændrede negative sprogbrug er den letteste måde, hvorpå vi kan opdage forråelsen hos os selv. Hvis vi med jævne mellemrum prøver at lytte til, hvilke ord der flyver gennem luften, og hvilke fortællinger vi dyrker, så har vi en chance for at stoppe op og reflektere over vores praksis.